

Dnevnici Željka Mardešića

Ante Škember

ante.skember@mirovinsko.hr

Da bismo razumjeli dnevnike Željka Mardešića (1933.-2006.), ispisane pred kraj njegova ovozemaljskog života i djelomično objavljene u dva broja *Nove prisutnosti*,¹ prijeko je potrebno poslužiti se tekstom Ante Vučkovića koji između ostaloga piše:

»Sada, kada više nije s nama, ponovno čitam njegova ljudski odvažna sjećanja s početka *Lica i maski svetoga*. Pozorno čitam kako je trebao proći čišćenja da bi Evandelje moglo biti svjetlo.

Neobično je za nekoga tko sebe smatra sociologom i fenomenologom religije da na početku jedne takve studije piše o sebi. O svojem odnosu prema vjeri. O onome što je vjera od njega učinila. Željko, koji se dugo skrivao iza pseudonima, jedine maske koju je nosio sa zadovoljstvom, skida sve maske i govori o sebi. Pseudonim još ostaje, ali već svi znaju da on ništa ne skriva. Naprotiv. Jakov Jukić, ime iza kojega se Željko sklanjao, sada o njemu govori više nego što bismo očekivali na početku teksta o licima i maskama svetoga. Sabire svoj život u jednostavne, ali važne poteze i prije nego što počne govor o religiji, o kršćanstvu, o hrvatskom katolicizmu, on najprije govori o sebi. Gesta je sasvim jasna. Tko se bavi svetim, na bilo koji način, to može činiti samo ako skine obuću s nogu, ako pokaže na čemu on stoji, ako pokaže svoju golotinju, svoje ljudske, krhke strane. Je li Željko prekoračio granicu dopuštenoga u sociologiji i fenomenologiji? Je li se previše izložio, došao preblizu Svetomu prema kojem se više nije odnosio na neutralan način? Je li sociologiju religije skrenuo u isповijesnu književnost? Kako bilo! S njim, usprkos pseudonimu, znamo s kim smo.«²

Puno bitnih pitanja bez odgovora. Budući da želimo naći poveznicu između Mardešićeva teksta: »Umjesto uvoda: osobna sjećanja« iz *Lica i maski svetoga* i njegovih dnevnika, za nas je najvažnije pitanje: je li sociologiju religije skrenuo u isповijesnu književnost? Usudujemo se ustvrditi da *Lica i maske svetoga* nisu isповijesna književnost već sociologija religije, a tekst »Umjesto uvoda: osobna sjećanja« i dnevnici imaju karakteristike isповijesne književnosti. Naime, u

¹ Željko MARDEŠIĆ, Dnevnik – Između sjećanja i traženja novoga, *Nova prisutnost*, 2 (2004) 1, 167-184 (nadnevcima 17. rujna do 2. listopada 2004.) te 2 (2004) 2, 337-356 (nadnevcima 29. siječnja do 7. veljače 2005.).

² Ante VUČKOVIĆ, Lice prijatelja mirotvorca, *Nova prisutnost*, 4 (2006) 2, 236-244, 238.

dnevniku je uvijek donekle mjeri riječ o tome da autor, osim izvanjske zbilje, nudi na javno čitanje i vlastitu osobnost.

Sam način oblikovanja diskursa izuzetno je važan da bi se uopće stekle pretpostavke za čitateljski interes.

Osim obilježja zanimljivosti, nesumnjivo je poželjno i obilježje novine, u smislu poticajnosti, intrigantnosti koja može biti provokativna za daljnje čitanje. Temeljna funkcija svakog dnevnika sadržana je u pokušaju fiksacije vremena, u onome što se obično naziva »ostaviti neki trag«. U »Osobnim sjećanjima« Mardešić ostavlja trajan i neizbrisiv trag o tri svoja osobna poniženja i tri vlastite pobune: poniženom razumu, poniženoj moralnosti, poniženoj dobroti i pobunama protiv njih ispisane svjedočki bolnom iskrenošću i nedvojbenom literarnom vrijednošću. Središnja pak tema kojom se bavi autor dnevnika – između sjećanja i traženja novoga – onkraj Crkve, kršćanstva, katolicizma, sekularizacije, moderniteta, postmoderniteta, predmoderniteta, politike, političnosti, tranzicije, građanskog društva, socijalne države, medija, opisa ljudi i događaja – pokušaj je identificiranja sebe unutar vlastite egzistencije. Povod pisanja dnevnika Mardešićeva je potreba za vlastitim tumačenjem događaja iz sociopolitičkog, sociologijskog, religiologijskog, fenomenologijskog, teologijskog, kulturologijskog i povijesnog sinkronijsko-dijakronijskog vremena ili osoba koje su događaj odredile.

Mardešićev dnevnički diskurs postaje prostor u kojemu on štiti vlastiti identitet od izvana nametnutoga mu društvenog portreta, tražeći svoj duhovni autoportret u njemu i kroz njega.

»Imam mnogo prijatelja i znanaca koji neće biti zadovoljni ovim mojim razmišljanjima, ali je zapravo *Dnevnik* i izmišljen kako bi se u njemu moglo ponešto slobodnije pisati o prijepornim temama. Bez žalca i smireno. Razgovori i onako uvijek traju i točka nije stavljena ni na što i nikamo. A teorija urote – hvala Bogu – nije još postala dogmom u Katoličkoj crkvi, a sigurno i neće«,³

mudro zbori Mardešić u svojim dnevnicima i nastavlja:

»Neki mi dobronamjerno predbacuju da sam odveć vezan uz sociologiju, stoga pristran i nedovoljno otvoren za teološka promišljanja, zaboravljajući kako se upravo u teologiji odigrava presudan proces i iskorak u dublje i istinitije razumijevanje kršćanstva. To stoji, makar se pod stare dane trudim nadoknaditi propušteno u pogledu teologije.«⁴

Koje li skromnosti, koje li poniznosti! Mnogi od nas trebali bi to učiti od Mardešića.

Čovjek koji je u stanju Drugi vatikanski koncil iščitati iz tri temeljna, ključna, nosiva pojma: čitanje znakova vremena, autonomije vremenitih stvari i dijalo-

³ Ž. MARDEŠIĆ, *Dnevnik...*, *Nova prisutnost*, 2 (2004) 2, 350-351 (nadnevak, 3. veljače 2005.).

⁴ *Isto*, 354 (nadnevak, 5. veljače 2005.).

ga⁵ i koji u ovim dnevnicima, i ne samo u njima, sve fenomene, ljude i događaje promatra, prosuđuje (nikada ne osuđuje), analizira kroz prizmu ta tri nosiva pojma Drugog vatikanskog koncila i dakako, i prije svega u svjetlu Evanđelja, sam za sebe kaže kako se pod stare dane trudi nadoknaditi propušteno u pogledu teologije. Što reći? »Evo pravoga kršćanina!« ili »Evo religiologa rubnika!«, kako za njega rekoše njegovi dobri poznavatelji Rebeka J. Anić⁶ i Alen Kristić.⁷ Ili »Evandeosko kršćanstvo koje Mardešić neumorno zagovara jest rubno i skromno kršćanstvo, ali u srcu svijeta, Božjega ljubljenog svijeta, a ne prezrenoga svijeta«, kako zapisa Ivan Šarčević.⁸ Obojica sjajno iščitavaju Mardešića, čovjeka čija je svijest bitno dijaloški, a ne monološki strukturirana, oslobođena svih mitova i duboko uronjena u svjetlo Evanđelja. Iz te i takve svijesti Mardešić sjajno razumije autonomiju vremenitih stvari i teološki prepoznaje znakove vremena. To je razvidno iz gotovo svakoga retka ovih dnevnika. Evo dokaza! Mardešić piše:

»Sve sam uvjereniji kako nema većeg neprijatelja za kršćanstvo od političkog korištenja kršćanstvom za političke probitke svjetovnih projekata. Na tome se potvrđuje ili pada naša vjera. Drugo je sve sporedno i dolazi poslije toga. Umjesto kršćanske eshatologije podmetnuta nam je politička apokalipsa.«⁹

Veliki ljubitelj i još bolji poznavatelj književnosti piše:

»Za utjehu pak onima koji su pokušali slušati Evanđelje i svoju Crkvu podsjetio bih ovdje da su dva najuspjelija lika u svjetskoj književnosti o tome kako bi trebao izgledati istinski i vjerodostojan kršćanin upravo ona opisana u romanima *Idiot* F. M. Dostojevskoga i *Don Quijote* M. Cervantesa. Možda bi njima mogao biti pripojen lik svećenika Ambricourta u romanu *Dnevnik seoskog župnika* G. Bernanosa. Na to bi valjalo nadovezati ludičku teologiju i ulogu Clowna u tumačenju vjerskog ponašanja. A što se mene tiče, najljepša hvala na velikoj politici, sasvim se dobro osjećam u društvu Miškina, Don Quijotea i abbé Ambricourta. Učili su nas da su kršćanske vrline ljudska prostodušnost, dobrota i malenost, služenje i svetost, a ne politička lukavost i prepredenost. To nisu radili stari na koje se tako lako pozivamo danas. Zaboravio sam na još jednu novost koju susrećem. Proglasimo političkog dušmanina demonom i Sotonom, a onda po njemu bijemo koliko hoćemo, jer nas više ne obvezuje ni novozavjetna dužnost čovjekoljublja, a ni crkveno učenje o dostojanstvu ljudske osobe.«¹⁰

Kakav je bio poznavatelj Evanđelja i kako ga je umio sažeti kazuju ove rečenice iz dnevnika:

⁵ Usp. Željko MARDEŠIĆ, Politički dualizam i koncilsko kršćanstvo, *Nova prisutnost*, 1 (2003) 1, 5-27.

⁶ Rebeka J. ANIĆ, Evo kršćanina..., *Nova prisutnost*, 4 (2006) 2, 247-248, ovdje 248.

⁷ Alen KRISTIĆ, Željko Mardešić – (o)življeno bogatstvo i širina evandeoskoga kršćanstva, *Nova prisutnost*, 4 (2006) 2, 227-235.

⁸ Ivan ŠARČEVIĆ, Rubno kršćanstvo u srcu svijeta, *Nova prisutnost*, 4 (2006) 2, 245-246, ovdje 246.

⁹ Ž. MARDEŠIĆ, Dnevnik..., *Nova prisutnost*, 2 (2004) 2, 353 (nadnevak, 3. veljače 2005.).

¹⁰ *Isto*, 354 (nadnevak, 4. veljače 2005.).

»Danas je dan Gospodnji. Nedjeljna liturgija u crkvi Gospe od Zdravlja. Predvodi je fra Petar. Evandeoska preporuka da kršćani budu sol zemlje i svjetlo svijeta. Cijeli jedan program ne samo za jednu nedjelju nego za cijeli ljudski život i njegov svemir. A što su ta sol i to svjetlo nego naša dobra djela? Sve Evanđelje u dvije obične riječi.«¹¹

A kako je Evanđelje živio svjedoče ovi retci:

»Danas je dan novina. Ipak, odlučio sam ne upadati u napast napadanja i davanja odgovora na sve njihove izazove. Tko bi to uostalom dospio učiniti kad ih je prava šuma i prašuma. Skoknem obično u jednu veliku robnu kuću i tamo prelistam sve novine, a katkad se zadržim i dulje ako nađem koji zanimljiv tekst ili podatak. Jutros sam dobio oštar ukor od mlade prodavačice koja me je opomenula da to ne činim i posramila me pred mnoštvom ljudi u prodavaonici. Bilo mi je zaista neugodno pa sam podvukao rep i bez riječi otišao. Što mogu, nije nitko kriv za moje umirovljeničko siromaštvo. Imam, doduše, spremljenu alternativu u jednoj maloj slastičarnici gdje popijem kavu i pročitam dvoje novine, što mi je, međutim, premalo za punu obaviještenost. Nisam se nadao da ću obavljati ignacijevske duhovne vježbe iz poniznosti obilazeći prodavaonice i kafiće. Nikad dovoljno skromnosti u svijetu osobnoga medijskog promaknuća i javnog isticanja ljudi.«¹²

Još jedno doživljeno i bolno proživljeno Željково vlastito, osobno poniženje (i ne samo njegovo) – poniženje staračkog siromaštva koje nije opisano u »osobnim sjećanjima« već u dnevnicima.

Pisao je o tri krhkosti: krhkosti kršćanstva, krhkosti razuma i krhkosti demokracije, ističući pritom da danas uvjeravati nekoga da je nešto slabije zapravo bolje od nečega jačega – što je inače sržna evandeoska misao – može izgledati zaista donkihotski posao i ludost, ali se nakraju pokaže kao mudro, makar na drukčiji način.

Umjesto da praštamo, mi najduže od svih ostalih pamtimo komunističke nepravde. Čudno neko političko, ljudski tvrdo i nemilosrdno kršćanstvo, s tugom u srcu, zaključuje Mardešić.

Toliko o Mardešićevim teologijskim uvidima i prepoznavanjima znakova vremena. Njegova omiljena znanost, međutim, bila je i sociologija. U njoj je plivao kao riba u moru. Evo dokaza iz dnevnika:

»Najprije je, naime stvorena građanska, pa onda poslije socijalna država. Bez prve, druga uopće ne može funkcionirati. A nama upravo nedostaje građansko društvo u doslovnom smislu riječi. Zato je ovdje odveć povijesti, primitivizma, osveta, nekulture, galame i razjarenosti. To treba liječiti, drugo će se samo od sebe nadodati.«¹³

¹¹ *Isto*, 355 (nadnevak, 6. veljače 2005.).

¹² *Isto*, 353 (nadnevak, 4. veljače 2005.).

¹³ *Isto*, 348 (nadnevak, 2. veljače 2005.).

I još jedno Mardešićevo literarno nadahnuto sociologijsko zapažanje i dramatično upozorenje o stanju društvene anomije hrvatske zbilje:

»Izlazim iz crkve i žurim na tramvaj. Zagreb je divan i sve svjetluca od smrznutih snježnih pahuljica na zemlji. Prolazim pokraj Hrvatskog narodnog kazališta i sjetim se da je sinoć tu održan veliki ples po uzoru na onaj u Beču. Bože moj, gdje ti ljudi žive i koliko znaju o stvarnom siromaštvu svojih bližnjih i sugrađana? Jesu li uopće svjesni teškoga stanja u hrvatskome društvu i njegove izdržljivosti? Kao da više izazivaju nego što se zabavljaju. Barem će takav biti dojam podzemljara i proletera, a za stvarne nakane neće nitko pitati. Nisu li francuska, a i ruska revolucija planule ne toliko zbog sukobljenih ideologija koliko zbog nepodnošljive raskoši i lakoće življenja svojih kraljeva i careva? Narod je bio izazvan, a ne gladan. Sve mi se čini da će nam socijalizam biti ne samo 'bolja prošlost' nego i vjerojatnija budućnost ako se ovako nastavi s divljanjem divljeg kapitalizma i plesovima u pozlaćenim dvoranama Opere.«¹⁴

Tko god je poznao Željka Mardešića taj će posvjedočiti da je bio čovjek koji je znao i umio subesjednika slušati. Zato s tugom na početku svojih dnevnika konstatira: »Slušanje je postalo luksuz i gubitak vremena.« Bio je, između ostaloga, velik i strastven čitatelj svekolikog štiva bez obzira na idejnu potku koju je sadržavala njegova matrica. Za Mardešića je čitanje, bez ikakva pretjerivanja, bilo isto ili gotovo isto što i disanje. Evo jednoga istinitog događaja iz njegova života koji zvuči kao anegdota, a ispričao ga je Jurici Pavičiću, novinaru *Jutarnjeg lista*:

»Kad sam radio kao pravnik u tvrtki«, rekao je, »postojala je gospođa koja bi jednom tjedno prošla kroz kancelarije i svim zaposlenima podijelila partijski tjednik *Komunist*. Prošla bi tako cijelim katom, na kojem su mahom bili članovi partije. Onda bi došla do moje sobe i rekla: 'Evo i Vama *Komunist*, šjor Željko, Vi ste ionako jedini ovdje koji to zaista čitate.'«

Bez bojovnosti i bez ideologijske isključivosti, u sebi mirotvorac, Mardešić je drukčijemisleće štivo doista čitao. Stoga ga treba trajno poštivati, a njegove će knjige, u to smo duboko uvjereni, uz kršćane čitati i marksisti i liberali. I dnevnik Mardešićeve treba čitati jer su uz osobna sjećanja za *Lica i maske svetoga* hermeneutički ključ za razumijevanje cjelokupnog djela, duha i misli Željka Mardešića. Hvala Željku što nam ih je darovao.

¹⁴ *Isto*, 340 (nadnevak, 30. siječnja 2005.).